

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра економічної теорії

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни
«Економічна теорія»

на тему:

« Взаємозв'язок дефіциту державного бюджету та державного боргу (на прикладі України) »

Студента II курсу, групи ФСГ-21
напряму підготовки «Фінанси і кредит»

Гомівка Л.М

Керівник: к.е.н., Вірковська А.А

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії:

_____ (підпис) (Науковий ступінь, вчене звання, посада, прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (Науковий ступінь, вчене звання, посада, прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (Науковий ступінь, вчене звання, посада, прізвище та ініціали)

Тернопіль – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ДЕФІЦИТУ ТА ДЕРЖАВНОГО БОРГУ.....	5
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОГО ДЕФІЦИТУ ТА ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ ЗА 2011-2015 РОКИ.....	14
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ ТА ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ.....	28
ВИСНОВКИ.....	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	34

ВСТУП

В ситуації, яка склалась відносно сучасної фінансової глобалізації, розвиток міжнародної фінансової системи характеризується свідомим прийняттям бюджетів із дефіцитом та досить значним зростанням обсягів державної заборгованості країн світу. Сьогодні можна впевнено говорити, що державний борг є невід'ємною складовою фінансових систем переважної більшості країн світу, вагомим інститутом у системі макроекономічного регулювання та інструментом реалізації економічної стратегії держави. Від характеру регулювання боргової та дефіцитної проблеми сильно залежить сама бюджетна дієздатність країни, стан її валютних резервів, а отже рівень відсоткових ставок, інвестиційний клімат, стабільність національної валюти, інвестиційний клімат, характер діяльності всіх сегментів вітчизняного фінансового ринку.

Мета курсової роботи полягає у дослідженні суті державного дефіциту та державного боргу, взаємозв'язку дефіциту державного бюджету та державного боргу, способів управління боргу; проведення аналізу стану та управління державним боргом на прикладі України за 2010-2015 роки.

Для досягнення даної мети у роботі вирішуються наступні задачі:

- визначити сутність та структуру державного боргу та державного бюджетного дефіциту;
- з'ясувати вплив державного дефіциту на економіку країни
- з'ясувати методи та інструменти управління державним боргом ;
- виявити взаємозв'язок дефіциту державного бюджету та державного боргу
- проаналізувати стан державного дефіциту, зовнішнього та внутрішнього боргу України;

Завдання роботи полягає поглибленні та узагальненні теоретичних знань щодо сутності дефіциту державного бюджету та державного боргу.

Актуальність даної проблеми проявляється особливо чітко на прикладі фінансової політики України, яка із моменту незалежності була тісно пов'язана із

проблемою регулювання бюджетного дефіциту та державного боргу; тому з'ясування суті та економічної природи державного боргу має важливе теоретико-практичне значення.

Об'єктом дослідження курсової роботи виступають економічні відносини з приводу взаємозв'язку державного дефіциту та державного боргу.

Предметом дослідження курсової роботи слугує державний борг України державний дефіцит України в період за 2010-2015 роки, їх структура та динаміка.

Матеріали, які використанні для написання даної курсової роботи взяті з навчальних посібників вітчизняних та зарубіжних авторів, статистичних даних на офіційному сайті НБУ, Міністерства фінансів України, Інтернет – ресурсів та Державної служби статистики України.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ДЕФІЦИТУ ТА ДЕРЖАВНОГО БОРГУ.

Державний бюджет — це система грошових відносин, яка, з одного боку, виникає між державою, з іншого - між підприємствами, фірмами, організаціями та населенням з метою формування та використання централізованого фонду грошових ресурсів для задоволення суспільних потреб. Іншими словами, це — щорічний державний план надходжень та видатків, який розробляють та затверджують вищі державні органи для активного впливу на економічний процес та підвищення його ефективності.

У кожній країні основу державних фінансів становить бюджет, а точніше — бюджетна система, яка включає державний бюджет і бюджет відповідних адміністративних одиниць.

Кожен бюджет має свої власні джерела доходів. У світі прийнято вважати, що головним джерелом доходу є саме податок. Щодо державного бюджету, то основним джерелом доходів є податок на прибуток підприємств, об'єднань і організацій; а також такі податки як: податок на додану вартість; акцизні податки; прибутковий податок з громадян і т.п., згідно з нормативами, які визначаються законодавчими актами.

Державний бюджет – це узаконений зведений план зборів доходів держави і використання одержаних грошових засобів на покриття всіх видів її витрат.

Бюджетна система ґрунтується на взаємодії бюджетів усіх рівнів, що відбувається за допомогою використання регулюючих дохідних джерел, створення цільових і регіональних бюджетних фондів, їх часткового перерозподілу. [16]

Необхідність такої системи виникає в результаті того, що в межах країни існує різниця у фінансовій забезпеченості регіонів, внаслідок ряду об'єктивних причин, пов'язаних вже із економічним становищем окремих регіонів та їх географічним положенням. Самостійність бюджетів забезпечується наявністю джерел доходів і правом визначити напрям їх використання й витрат.

Аналіз стану бюджету України за останні роки свідчить про дедалі напруженіший хід усього бюджетного процесу, ускладнення його формування, прийняття та особливо виконання.

Щодо незбалансованості бюджету(як ось є в Україні), то фіскальна політика признає використання таких бюджетів для цілей стабілізації економіки. Але це може і, зазвичай, призводить до зростання державного дефіциту та державного боргу.

Бюджетний дефіцит — це перевищення видаткової частини державного бюджету над дохідною. Його вважають однією з причин інфляції. Виникає, зумовлений економічною нестабільністю у країні, скороченням надходжень до бюджету, зростанням видатків з бюджету, милітаризацією економіки. Покриття бюджетного дефіциту може здійснюватися шляхом отримання державних позик та емісією грошей (в Україні згідно зі ст. 15 п.2 Бюджетного кодексу України «Джерелом фінансування бюджету не можуть бути емісійні кошти Національного банку України»).

Основними причини виникнення дефіциту є:

- спад виробництва;
- зниження ефективності функціонування окремих галузей;
- несвоєчасне проведення структурних змін в економіці або її технічного переоснащення;
- великі воєнні витрати;
- інші фактори, що впливають на соціально-економічне становище країни.

Бюджетний дефіцит — явище майже постійне в економіці кожної держави. Для населення наявність дефіциту має опосередковане значення, але воно бере участь у поверненні залучених для покриття дефіциту коштів шляхом сплати податків.

[17]

Дефіцит бюджету держава зазвичай намагається покрити за рахунок позик – випуску державних боргових зобов'язань. Інший шлях покриття дефіцитного

бюджету – емісія небезпечних кредитних грошей, що веде до значного стрибка інфляції

Види державного дефіциту:

Циклічний дефіцит бюджету – це дефіцит, який є результатом циклічного падіння виробництва, тобто скорочення національного доходу та обсягу виробництва, внаслідок кон'юнктурних коливань.

Структурний дефіцит бюджету – це дефіцит, який є результатом дискреційної політики (встановлення ставок оподаткування, виплати на соціальне забезпечення, розмір оборонних видатків).

За кейнсіанськими рецептами державні витрати можуть значно перевищувати бюджетні доходи, що створює бюджетний дефіцит і веде до зростання внутрішнього державного боргу.

Одним із заходів щодо зниження бюджетного дефіциту є - конверсія, тобто перехід від фінансування до кредитування, ліквідація дотацій стрибковим підприємствам, зниження витрат на управління державою, зміна системи оподаткування, підвищення ролі місцевих бюджетів

Дефіцит свого бюджету держава покриває за рахунок позики - випуску державних боргових зобов'язань (облігацій і векселів). Інший шлях покриття дефіцитного бюджету - емісія небезпечних кредитних грошей, що веде до значного стрибка інфляції. Дефіцит державного бюджету виникає внаслідок надмірних витрат держави на військові цілі, на роздутий апарат чиновників, державних закупівель товарів (насамперед військової техніки і озброєнь, т.зв. мілітаризація економіки) за підвищеними цінами тощо. Хронічна дефіцитність бюджету, що допускається кейнсіанською макроекономічною моделлю, веде до розгулу інфляції, зростання внутрішнього боргу держави. Усе це свідчить про те, що можливості держави перерозподілити національний дохід (через державний бюджет нині проходять до 50% доходу нації) має відомі межі.

Прийняття бюджетів з дефіцитом дозволяється тільки за наявності обґрунтованих джерел фінансування дефіциту відповідного бюджету. Слід

ураховувати, що, приймаючи бюджет з дефіцитом, мають на увазі не абсолютну суму дефіциту, а тільки граничну. Вихідним положенням при визначенні граничного розміру дефіциту бюджету є не перевищення відношення державного боргу до ВВП його безпечного економічного рівня.

Тобто граничний розмір дефіциту означає таке перевищення видатків над доходами, під яке існують обґрунтовані й дійсні канали покриття. Невід'ємною умовою забезпечення ефективного використання дефіциту бюджету - є **структура джерел його фінансування**

Світові науковці притримуються думки, що дефіцит держбюджету не є небезпечний для економіки в цілому, але з умови, якщо він знаходиться на рівні 2-3% ВВП. У протилежному випадку він негативно відбивається на функціонуванні грошової, кредитної систем і всієї економіки в цілому.

Згідно Бюджетного кодексу України **державний борг** – це загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення.

Метою проведення державних запозичень є покриття бюджетного дефіциту на державному і регіональному рівнях, цільового фінансування різноманітних програм, поповнення необхідних резервних активів, а також рефінансування раніше здійснених державних запозичень.

Структурно державний борг України поділяється на внутрішній і зовнішній борги:
[18]

❖ **Зовнішній державний борг** — це борг іноземним державам, організаціям й окремим особам. Він лягає на країну важким тягарем, оскільки їй доводиться розраховуватися за нього цінними товарами, сировиною, надавати певні послуги, щоб сплатити відсотки й погасити сам борг.

❖ **Внутрішній борг** — це борг держави своєму населенню. Відповідно до законодавства державним внутрішнім боргом є боргове зобов'язання уряду виражене у валюті, перед юридичними й фізичними особами. √

Такі зобов'язання можуть мати форму: кредитів, отриманих урядом; державних

позик, здійснених шляхом випуску цінних паперів від імені уряду; інших боргових зобов'язань, гарантованих урядом. Бюджетний дефіцит і державний борг тісно пов'язані, адже державна позика є важливим джерелом покриття бюджетного дефіциту. З одного боку внутрішні запозичення є менш небезпечними ніж зовнішні, адже вони не спонукають до вивезення матеріальних цінностей з країни, а до перерозподілу доходів в середні країни, з іншого – вони стимулюють інфляцію та знижують інвестиційну активність.

Процес отримання позик з одного боку дозволяє країні швидко вирішити нагальні проблеми та профінансувати перспективні національні проекти, з іншого – неефективне використання запозичень суттєво збільшує навантаження на державний бюджет майбутніх років. Вагомою складовою зростання внутрішнього боргу є заборгованість уряду в секторі господарських відносин з виробничим сектором економіки.

Державний борг — це сума нагромаджених у країні за певний час бюджетних дефіцитів за винятком позитивних сальдо бюджетів, що мали місце за цей же час.

Розрізняють також капітальний і поточний державний борги.

- Капітальний борг — загальна сума заборгованості минулих років і відсотків, що мають сплачуватися за позиками.
- Поточний борг — видатки держави, пов'язані з погашенням у поточному році боргових зобов'язань і належних до сплати в цей період процентів з усіх випущених на цей момент позик.

Загальна сума внутрішнього державного боргу поділяється на дві частини; Монетизований борг, що складається з боргів держави комерційним банкам, як основним утримувачам державних цінних паперів. Цей борг фіксується у балансах банків тому аналіз його динаміки перебуває під пильним контролем. Сума монетизованого боргу складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави (як внутрішніх, так і зовнішніх), включаючи видані гарантії за кредитами.

Не монетизований борг складається з: а) невиконаних державою фінансових

зобов'язань перед населенням за соціальними виплатами, передбаченими чинним законодавством (заборгованість із виплати пенсій, стипендій, допомоги, заробітної плати та ін.); б) заборгованості з господарських відносин з реальним сектором економіки (заборгованість за державними замовленнями, з надання послуг державними установами та ін.). Його динаміку спостерігати значно складніше, особливо відносини держави з реальним сектором економіки

Обсяги боргів переважної більшості країн світу постійно збільшуються, причиною цього явища є дефіцит бюджетів, витрати на підтримку національної валюти, фінансування соціальних та інфраструктурних програм, які не співмірні з державними бюджетами країн, що їх реалізують.

Джерелами погашення внутрішнього боргу є:

- бюджетні кошти;
- кошти, отримані від приватизації державного майна;
- нові запозичення.
- Джерелами погашення зовнішнього боргу також можуть бути золотовалютні резерви країни.

Економічними наслідками державного боргу вважаються:

— перерозподіл національного доходу на користь власників державних облігацій та інших державних цінних паперів, оскільки погашення боргу здійснюється за допомогою бюджетного фонду країни, який формується за рахунок участі всього працездатного населення та суб'єктів господарювання;

— скорочення споживання населенням країни, адже гроші, вкладені у державні цінні папери, вже не використовуватимуться найближчим часом на купівлю споживчих товарів;

— збільшення податків для обслуговування державного боргу, що негативно впливає на ділову та економічну активність.

Управління державним боргом передбачає забезпечення платоспроможності держави, тобто можливість погашення боргів, які країна вже має на своєму

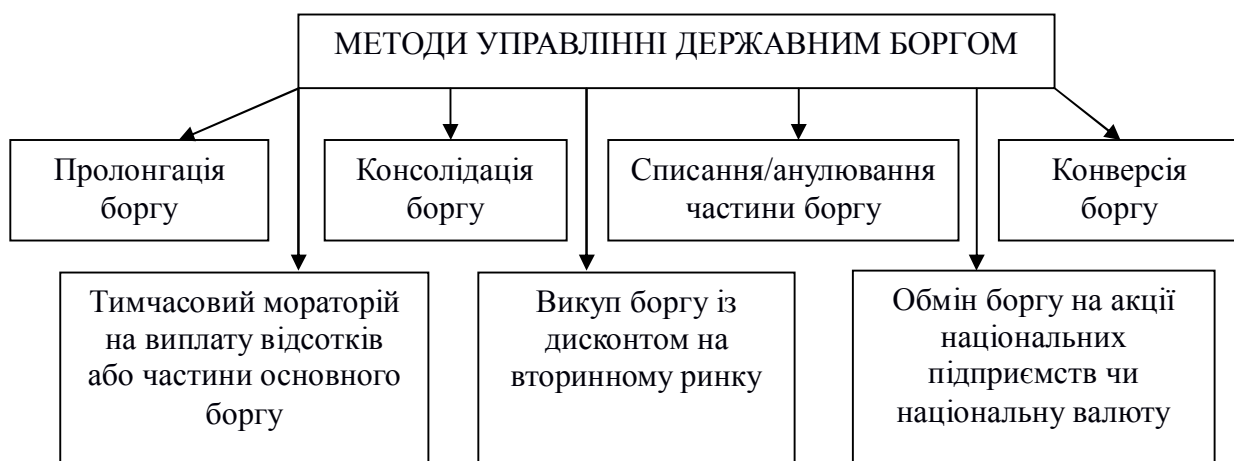
рахунку, або матиме за необхідність у майбутньому позичати. Це стосується як поточного, так і капітального боргів.

Щодо поточного боргу, то слід забезпечити реальні джерела його погашення; для капітального боргу важливо встановити такі терміни його погашення, коли будуть відповідні для цього джерела. Проблеми державного боргу полягають не у його величині — в абсолютних сумах відносно ВВП й обсягу бюджету, а в забезпеченні платоспроможності держави, що визначається такими головними чинниками, як: — наявність ресурсів, тобто потенційних джерел доходів та усіх видів самофінансування; — динаміка видатків, які залежать від рівня соціально-економічного розвитку країни; — бажання кредиторів купувати боргові зобов'язання. В управлінні внутрішнім та зовнішнім боргами є певна специфіка.

Платоспроможність за внутрішніми позиками забезпечується, як правило, за рахунок внутрішніх джерел; платоспроможність за зовнішнім боргом залежить насамперед від валютних надходжень. Можливості у погашенні цього боргу визначаються станом торговельного балансу. [15]

Механізм управління реалізується при тісному взаємозв'язку та співпраці різноманітних органів, міністерств і відомств, на які покладена відповідальність за ефективне функціонування боргової стратегії держави.

Для вирішення проблеми зі зменшення суми боргового навантаження та ризику недотримання боргових зобов'язань держави використовують різноманітні методи (рис. 1.1.)

Рисунок 1.1 – Методи управління державним боргом

До методів управління відноситься **пролонгація боргу**, тобто добровільна згода кредиторів на відкладення виплати боргу за зобов'язаннями. Як правило, застосовується при фінансовій недоцільності випуску нових позик на обслуговування раніше випущених.

Механізм функціонування **методу списання анулювання** частини боргу проявляється у відмові уряду від повернення боргу. Проведення списання боргу відбувається за умов швидкого темпу накопичення боргових зобов'язань. Застосування такої операції передбачає досягнення домовленості з кредиторами. Останні визначають ступінь списання боргу, вибір якого обумовлений рядом причин: не прогнозованих умов розвитку країни, погіршення позицій на світовому ринку, соціальний розвиток країни, тощо. Яскравим прикладом списання зовнішнього боргу може слугувати Польща, якій західні інвестори списали близько 50 % заборгованості на суму понад 15 млрд. доларів США.

Щодо причин анулювання, то в цьому випадку можуть бути різні вагомі ситуаційні чинники, такі як: неспроможність держави виплатити зобов'язання, її банкрутство або політичні мотиви. Прикладом анулювання може слугувати відмова уряду СРСР від визнання боргів царської Росії. Частіше за все даний механізм використовують у найменш розвинутих країн.

Метод викупу боргу з дисконтом на вторинному ринку призводить до зменшення обсягу державного боргу через викуп власних боргів із знижкою на вторинному ринку. Такі операції застосовуються при наявності можливості швидкого нарощування валютних резервів. За умов продажу на фінансовому ринку державного боргу з високим дисконтом стає вигідним для позичальника проведення дострокового викупу боргу. В результаті чого спостерігається зниження загального боргового навантаження без узгодження з кредиторами. Такий метод доступний лише деяким країнам – боржникам, які мають значні запаси золотовалютних резервів у своїх активах.

Використовують також **обмін боргу** на акції, національних підприємств чи національну валюту. Даний метод є однією з найпоширеніших ринкових схем реструктуризації державного боргу. Надає кредиторам право продажу боргів зі знижкою за національну валюту, за яку в кінці можна придбати акції національних компаній. Частіше використовується прямий обмін боргів на акції компаній, що є державною власністю.

Метод тимчасового мораторію на виплату відсотків або частини основного боргу передбачає відстрочення оплати внутрішніх або зовнішніх боргових зобов'язань, що оголошується спеціальними актами державної влади на певний строк чи до закінчення певних надзвичайних подій.

До методів управління відносяться також **конверсія та консолідація** боргу. В основі першої лежить зміна початкових умов, за якими була видана позика, зокрема зміна термінів позики і виплати, способу повернення позики, а також частіше всього – зміна величини позикового відсотка. За характером проведення конверсія може бути добровільною, обов'язковою і примусовою. Механізм конверсії державними органами управління реалізується, наприклад, шляхом заміни старих боргових цінних паперів на нові. Такі операції є більш економними в порівнянні з випуском та реалізацією нових позик, що не пов'язані, однак вони є й більш складними в процесі реалізації. В першу чергу це пов'язано з тим, що для проведення конверсії необхідна згода всіх кредиторів.

Консолідація боргу призводить до зміни умов позики щодо її тривалості з можливою зміною відсотка під який була видана позика, зокрема перетворення короткострокових кредитів у довгострокові та об'єднання кількох позик за попередня роки в одну позику. Ці два методи можуть реалізовуватись паралельно [2].

На сьогоднішній день актуальною проблемою для України є шляхи зменшення боргового навантаження і пошук найоптимальніших варіантів управління державним боргом. Для цього необхідно вдосконалити систему управління борговими ризиками, підвищити рівень розробки прогнозів щодо

боргової політики та її залежності з бюджетною, податковою та грошово-кредитною політиками.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОГО ДЕФІЦИТУ ТА ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ ЗА 2010-2015 РОКИ

В Україні динаміка дефіциту державного бюджету за 2010-2015 рр. характеризується даними наведеними у Додатках 1-14.

Аналіз державного дефіциту та державного боргу України за 2010 рік.

Виконання дохідної частини зведеного бюджету у 2010 році характеризувалося збільшенням номінального обсягу доходів порівняно з попереднім роком. Рівень виконання плану видатків зведеного бюджету демонструє зростання порівняно з останніми роками. Показник виконання планового обсягу видатків у 2010 році був найвищим за останні п'ять років і склав 97,3 %. Водночас відбулися суттєві зміни у якісній структурі як видатків, так і джерел забезпечення їх виконання. Так, поряд з тим, що обсяг видатків зведеного бюджету збільшився на 70,5 млрд. грн., або на 23,0 %, видатки соціального спрямування зросли швидшими темпами – на суму 50,2 млрд. грн., або на 26,4 %. У результаті вони становили 240,6 млрд. грн., або 63,7 % усіх видатків бюджету, що на 1,7 в. п. більше, ніж у минулому році.

Виконання дохідної частини зведеного бюджету за 2010 рік становило 314,4 млрд. грн., що на 25,8 млрд. грн., або на 8,9 %, більше аналогічного показника попереднього року. Річний план виконано на 98,4 %. У 2009 році річний план було виконано на 88,8 %

Номінальні видатки державного бюджету збільшилися порівняно з минулим роком на 61,2 млрд. грн., або на 25,3 % (до 303,6 млрд. грн.). Рівень виконання річного плану на 13,5 %, що перевищив минулорічний показник та сягнув 98,6 %

Поряд із підвищенням обсягів видатків спостерігалася недостатність доходів для їх забезпечення. Особливо гостро це питання поставало для загального фонду бюджету, який протягом 2009-2010 років був в основному джерелом утримання

бюджетних установ, в умовах виведення майже усіх видатків розвитку до Стабілізаційного фонду, що включався до складу спеціального фонду. Отже, запозичені до загального фонду кошти спрямовувалися на здійснення не видатків розвитку, а споживання. Тобто економічний ефект був непрямий та практично не створювалися джерела погашення боргу у майбутньому.

Дефіцит державного бюджету у відсотках до ВВП становив 5,9 %, що був найвищим показником за останні сім років. Водночас найбільшого значення досяг і рівень боргу у відсотках

Ситуація з відшкодуванням ПДВ пояснюється тим фактом, що у серпні 2010 року відбулося врахування зі знаком «-» обсягу, оформленого облігаціями внутрішньої державної позики для відшкодування сум податку на додану вартість на суму 16,4 млрд. грн., до дохідної частини бюджету. Без врахування суми заборгованості з відшкодування ПДВ, оформленого облігаціями внутрішньої позики, у 2010 році було відшкодовано 24,3 млрд. грн., що на 11,6 % менше від запланованого.

Дефіцит державного бюджету на 01.01.2011 року склав 64,3 млрд. грн., що перевищує граничний розмір, установлений законом про Державний бюджет України на 2010 рік, на 18,8 %. Таке перевищення пояснюється, в основному, випуском ОВДП на суму 16,4 млрд. грн. для відшкодування податку на додану вартість понад обсяги, встановлені законом про державний бюджет.

Порівняно з аналогічним показником 2009 року розмір дефіциту державного бюджету збільшився на 28,8 млрд. грн., або у 1,8 раза

ак, фінансування державного бюджету за борговими операціями склало 97,6 млрд. грн., що перевищує річний плановий показник на 16,4 %. Порівняно з минулим роком цей показник збільшився на 7,9 млрд. грн., або на 8,8 %. Запозичення здійснені у сумі 124,3 млрд. грн., що перевищує річний плановий показник на 15,4 %. Структура джерел фінансування також відображає, що головним джерелом у 2010 році були запозичення. Так, внутрішні запозичення склали 55,8 % у загальній структурі джерел фінансування дефіциту бюджету, зовнішні – 43,3 %.

Обсяги запозичень до державного бюджету становили 124,3 млрд. грн. і збільшилися щодо показника 2009 року на 2,7 %, щодо 2008 року – у 3,7 раза. Погашення боргу здійснено у сумі 26,7 млрд. грн., що менше за обсяги запозичень на 97,6 млрд. грн. Як наслідок, державний і гарантований державою борг збільшився щодо показника минулого року на 36,4 % і становив на кінець грудня 2010 року 432,3 млрд. грн. Також збільшилися видатки на обслуговування державного боргу, що зросли на 67,6 % порівняно з минулим роком, або на 6,6 млрд. грн (див додаток 8)

Запозичення до державного бюджету протягом 2010 року здійснені у сумі 124,3 млрд. грн. і порівняно з показником 2009 року збільшилися на 2,7 %, а порівняно з показником докризового 2008 року – у 3,7 раза

Внутрішні запозичення були здійснені у сумі 70,0 млрд. грн. (до загального фонду – 33,6 млрд. грн.) і збільшилися на 11,5 %. Вони, в основному, складаються із випуску облігацій внутрішньої державної позики, зокрема для: – фінансування дефіциту державного бюджету; – поповнення Стабілізаційного фонду на суму 37,8 млрд. грн.; – збільшення статутних капіталів Укрексімбанку, НАК «Нафтогаз України» та Державної іпотечної установи на суму 15,8 млрд. грн.; – вищезазначеного відшкодування податку на додану вартість на суму 16,4 млрд. грн. Із усього обсягу внутрішніх запозичень 32,7 %, або 22,9 млрд. грн., складають запозичення у вигляді короткострокових зобов'язань. З них близько 16,0 млрд. грн. Україна повернула у грудні 2010 року. На зовнішньому ринку було залучено 54,3 млрд. грн., що на 6,8 % менше ніж у 2009 році.

Як свідчать дані, частка внутрішніх запозичень складає 56,4 %, зовнішніх – 43,6 %

Видатки на обслуговування зовнішнього боргу становили 4,7 млрд. грн., що більше планової річної суми на 15,3 %, а внутрішнього – 10,9 млрд. грн., що більше планової річної суми на 7,1 %

Загальний обсяг витрат на погашення та обслуговування державного боргу становив 42,2 млрд. грн., або 12,6 % усіх витрат державного бюджету, що на 1,8 в. п. менше показника 2009 року.

На кінець 2010 року співвідношення державного і гарантованого державою боргу України до ВВП становило 39,4 %, що на 4,8 в. п. більше, ніж на кінець 2009 року.

Граничний розмір державного боргу на 2010 рік встановлено у сумі 315,7 млрд. грн.¹⁶, фактичний його розмір на кінець року становив 323,5 млрд. грн., і збільшився впродовж року на 96,5 млрд. грн., або 42,5 %. Державний внутрішній борг на кінець грудня 2010 року становив 141,7 млрд. грн., або 17,8 млрд. дол. США, і збільшився на 50,6 млрд. грн., або на 55,6 %. Державний зовнішній борг становив 181,8 млрд. грн., або 22,8 млрд. дол. США, і збільшився на 45,9 млрд. грн., або на 33,8 %. Гарантований державою борг становив 108,8 млрд. грн., або 13,7 млрд. дол. США, у тому числі внутрішній – 13,8 млрд. грн., або 1,7 млрд. дол. США, зовнішній – 95,0 млрд. грн., або 12,0 млрд. дол. США. Гарантований державою борг України, як уже зазначалося, збільшився за 2010 рік на 18,9 млрд. грн., або на 21,0 %.

Аналіз державного дефіциту та державного боргу України за 2011 рік

Виконання дохідної частини зведеного бюджету за 2011 рік становило 398,3 млрд. грн., що на 83,9 млрд. грн., або на 26,7 %, більше аналогічного показника попереднього року. Річний план виконано на 100,2 %. У 2010 році річний план було виконано на 98,4 %. Виконання бюджету характеризувалося стабілізацією надходжень основних податків до бюджету порівняно з попереднім роком.

До дохідної частини державного бюджету з урахуванням міжбюджетних трансфертів надійшло 314,6 млрд. грн., що на 74,1 млрд. грн., або на 30,8 %, більше аналогічного показника 2010 року. У тому числі до загального фонду державного бюджету надійшло 265,8 млрд. грн., а до спеціального - 48,8 млрд. грн.

Виконання дохідної частини державного бюджету без урахування міжбюджетних трансфертів становило млрд. грн., що на 77,9 млрд. грн., або на 33,3 %, більше відповідного показника попереднього року. Збільшення доходів

бюджету відбулось майже за всіма статтями, але основним його чинником стало підвищення на % податкових надходжень.

Видатки Зведеного бюджету України виконані у сумі 416,6 млрд. грн., що становить 93,5 % річного планового показника, у тому числі загальний фонд - 347,4 млрд. грн., або 96,6 %, спеціальний фонд - 69,2 млрд. грн., або 80,3 %

Дефіцит державного бюджету склав 23,6 млрд. грн.), що становить 60,7 % встановленого граничного розміру⁶. Порівняно з минулим роком розмір дефіциту зменшився на 40,7 млрд. грн., або у 2,6 раза, а порівняно з 2009 роком - на 33,5 %.

Суттєво зменшено розрив між обсягами запозичень та погашенням боргу (на 64,1 %) до 35,1 млрд. грн. порівняно із 97,6 млрд. грн. у 2010 році. Таке зменшення позитивно вплинуло на ефективність використання залучених коштів. Так, дефіцит загального фонду бюджету лише несуттєво (на 1,8 %) перевищує капітальні видатки, а поточні видатки забезпечені доходами бюджету. Для порівняння у 2010 році на капітальні видатки загального фонду було спрямовано лише 11,9 % загальної суми дефіциту. Отже у 2011 році забезпечено ефективне збалансування витрат в межах реальних джерел фінансування., **запозичення до державного бюджету** здійснені у сумі 80,7 млрд. грн. і порівняно з показником 2010 року зменшились на 35,1 %.

Внутрішні запозичення були здійснені у сумі 53,4 млрд. грн. (до загального фонду - 48,4 млрд. грн.) і зменшились на 23,7 %. На зовнішньому ринку було залучено 27,3 млрд. грн., що майже удвічі менше ніж у 2010 році. **Погашення боргу** здійснено у сумі 45,6 млрд. грн., що становить 73,2 % річного планового обсягу та більше за аналогічний показник 2010 року в 1,7 раза. Погашення внутрішнього боргу становило млрд. грн., або 70,5 % від річного планового обсягу, зовнішнього боргу - 13,5 млрд. грн., або 54,7 % планового обсягу на рік.

Загальний обсяг витрат на погашення та обслуговування державного боргу становив 68,8 млрд. грн., або 20,2 % усіх витрат державного бюджету, що на 7,6 в. п. більше показника 2010 року. З них, видатки на обслуговування державного боргу у 2011 році, як і у минулому році, були профінансовані у повному обсязі і становили 23,1 млрд. грн. Видатки на обслуговування зовнішнього боргу

становили 7,6 млрд. грн., тобто відбулося майже повне виконання запланованого обсягу (99,2 %). Обслуговування внутрішнього боргу профінансовано стовідсотково та становить 15,5 млрд. грн.

На кінець 2011 року співвідношення державного і гарантованого державою боргу України до ВВП становило 36,0 %, що на 3,4 в. п. менше, ніж на кінець 2010 року.

Державний та гарантований державою борг України на кінець 2011 року становив 473,1 млрд. грн. (або 59,2 млрд. дол. США), що на 40,8 млрд. грн. більше показника 2010 року. На державний борг припадає 75,4 % від загальної суми державного та гарантованого державою боргу, а на гарантований державою борг - 24,6 %.

Граничний розмір державного боргу на 2010 рік встановлено у сумі 375,6 млрд. грн., фактичний його розмір на кінець року становив 357,3 млрд. грн. і збільшився за рік впродовж року на 33,8 млрд. грн., або на 10,5 %. Державний внутрішній борг становив 161,5 млрд. грн., або млрд. дол. США, і збільшився за рік на 19,8 млрд. грн., або на %. Державний зовнішній борг становив 195,8 млрд. грн., або 24,5 млрд. дол. США, і збільшився на 14,0 млрд. грн., або на 7,7 %.

Гарантований державою борг становив 115,8 млрд. грн., або 14,5 млрд. дол. США, у тому числі внутрішній - 12,2 млрд. грн., або 1,5 млрд. дол. США, зовнішній - 103,6 млрд. грн., або млрд. дол. США. Гарантований державою борг України збільшився за 2011 рік на 6,4 %.

Аналіз державного дефіциту та державного боргу України за 2012 рік.

Виконання дохідної частини зведеного бюджету за 2012 рік становило 445,5 млрд. грн., що на 47,2 млрд. грн., або на 11,9 %, більше аналогічного показника попереднього року. Річний план виконано на 92,9 %. У 2011 році річний план було виконано на 100,2 %. Невиконання бюджету відбулося в частині податкових надходжень. До дохідної частини державного бюджету з урахуванням

міжбюджетних трансфертів надійшло 346,0 млрд. грн., що на 31,4 млрд. грн., або на 10,0 %, більше аналогічного показника 2011 року. У тому числі до загального фонду державного бюджету надійшло 289,6 млрд. грн., до спеціального – 56,4 млрд. грн. Виконання дохідної частини державного бюджету без урахування міжбюджетних трансфертів становило 344,7 млрд. грн., що на 32,9 млрд. грн., або на 10,6 %, більше відповідного показника минулого року.

Збільшення доходів бюджету відбулося майже за всіма статтями, але основним його чинником стало підвищення на 39,2 % неподаткових надходжень.

Видатки Зведеного бюджету України виконані у сумі 492,5 млрд. грн., що становить 92,4 % річного планового показника, у тому числі видатки загального фонду – 417,6 млрд. грн., або 95,3 %, спеціального фонду – 74,9 млрд. грн., або 78,8 %

Державний бюджет виконано з дефіцитом, що становить 53,5 млрд. грн., або на 37,9 % більше граничного розміру, визначеного Законом про Державний бюджет України на 2012 рік. Таке перевищення сталось у результаті використання для фінансування бюджету залишків коштів у значних обсягах, що, як правило, не планується, тільки в окремих випадках стосовно залишків спеціального фонду. Дефіцит значно зріс порівняно з попереднім роком – у 2,3 раза, або майже на 30,0 млрд. грн.

За загальним фондом бюджету дефіцит становив 53,4 млрд. грн., або у 1,5 раза більше річного плану, за спеціальним фондом при запланованому річному дефіциті у сумі 3,9 млрд. грн. фактичний показник становив лише 0,1 млрд. грн. (2,6 % річного планового обсягу). Збільшення дефіциту порівняно з попереднім роком відбулося, насамперед через те, що вперше з 2007 року на його фінансування спрямовано залишки коштів.

Фінансування державного бюджету за борговими операціями склало 41,7 млрд. грн., що становить 94,2 % річного планового показника. Запозичення здійснені у сумі 109,8 млрд. грн., або 97,0 % річного планового показника. Із них річний план із внутрішніх запозичень виконано на рівні 96,4 %, за зовнішніми –

97,9 %. Частка внутрішніх запозичень складає 60,8 %, що на 5,4 в. п. менше, ніж у 2011 році.

Порівняно з 2011 роком фінансування за борговими операціями (перевищення обсягу запозичень над погашенням боргу) збільшилося на 6,7 млрд. грн., або на 19,2 %. Обсяги запозичень до державного бюджету збільшилися на 36,1 % порівняно з 2011 роком. Із 103,0 млрд. грн. запозичень до загального фонду на внутрішньому ринку було залучено 64,2 млрд. грн., на зовнішньому ринку – 38,8 млрд. грн. Із загального обсягу внутрішніх запозичень ОВДП у сумі 6,0 млрд. грн. та 1,0 млрд. грн. було спрямовано відповідно на поповнення статутного капіталу НАК «Нафтогаз України» та ПАТ «Укргідроенерго». Погашення боргу здійснено у сумі 68,1 млрд. грн., що у 1,5 раза більше показника 2011 р. Виконання річного планового обсягу склало 98,8 %, що на 31,0 в. п. більше відповідного показника 2011 року. Погашення внутрішнього боргу становило 38,0 млрд. грн., або 109,5 % річного планового обсягу, зовнішнього боргу – 30,1 млрд. грн., або 96,4 %. Водночас, капітальні видатки та видатки на окремі заходи розвитку були здійснені у сумі дещо меншій – 24,6 млрд. грн. Отже, майже 15,0 % запозичень спрямовано на видатки, пов'язані з поточною діяльністю. Нагадаємо, що у 2011 році запозичення до загального фонду майже не спрямовувалися на здійснення видатків – лише 4,8 млрд. гривень запозичень було використано для фінансування дефіциту, водночас капітальні видатки та видатки на окремі заходи розвитку було профінансовано у сумі 20,3 млрд. грн., або майже у 5,5 раза більше. У 2010 році на фоні дуже низького обсягу капітальних видатків запозичення, що були спрямовані на фінансування дефіциту, перевищували обсяг таких видатків у 7,0 разів, або на 44,7 млрд. грн.

На кінець 2012 року **державний та гарантований державою борг України** склав 515,5 млрд. грн., з них 59,9 % (309,0 млрд. грн.) припадає на державний та гарантований державою зовнішній борг, а 40,1 % (206,5 млрд. грн.) – на внутрішній. Державний борг України становив 399,2 млрд. грн., або 77,4 % від загальної суми державного та гарантованого державою боргу. У структурі державного боргу найбільша частка припадала на державний зовнішній борг –

52,3 %, який склав 208,9 млрд. грн. Державний внутрішній борг становив 47,7 % або 190,3 млрд. грн

Гарантований державою борг за 2012 рік становив 116,3 млрд. грн., або 22,6 % від загальної суми державного та гарантованого державою боргу. Найбільша частка припадає на гарантований зовнішній борг – 19,4 % від загальної суми державного та гарантованого державою боргу, який становить 100,1 млрд. грн. Гарантований внутрішній борг складає 16,2 млрд. грн., або 3,1 %

Аналіз державного дефіциту та державного боргу України за 2013 рік.

Виконання дохідної частини зведеного бюджету у 2013 році склало 442,8 млрд грн, що менше аналогічного показника попереднього року на 2,7 млрд грн, або на 0,6 %. Річний план виконано на 94,1 %.

До дохідної частини державного бюджету з урахуванням міжбюджетних трансфертів надійшло 339,2 млрд грн, що на 6,8 млрд грн, або на 2,0 %, менше аналогічного показника 2012 року. Виконання дохідної частини державного бюджету без урахування міжбюджетних трансфертів становило 337,6 млрд грн, що на 7,1 млрд грн, або на 2,1 %, менше відповідного показника попереднього року. Річний план (з урахуванням змін) не виконано на 11,9 млрд грн, або на 3,5 %. План не виконано практично за усіма основними податковими джерелами надходжень. Зокрема, податок на прибуток підприємств перевиконано на 3,6 млрд грн, або на 6,2 %, податок на додану вартість – на 7,4 млрд грн, або на 5,5 %, акцизний податок з вироблених в Україні товарів – 4,4 млрд грн, або на 14,2 %, ввізне мито – на 1,8 млрд грн, або на 12,0 %.

Видатки Зведеного бюджету України виконані у сумі 505,8 млрд грн, що становить 91,2 % річного планового показника, у тому числі видатки загального фонду – 442,6 млрд грн, або 96,3 %, спеціального фонду – 63,2 млрд грн, або 66,5 %

За аналізований період державний бюджет виконано з дефіцитом, який становить 64,7 млрд грн, або 92,5 % граничного розміру, визначеного Законом про Державний бюджет України на 2013 рік

По загальному фонду бюджету дефіцит становив 65,2 млрд грн, або на рівні 102,0 % планового річного обсягу, по спеціальному фонду спостерігався профіцит, розміром 0,5 млрд грн при запланованому дефіциті 6,1 млрд грн.

Фінансування державного бюджету за борговими операціями склало 81,0 млрд грн, що становить 109,6 % річного планового показника. Порівняно з минулим роком цей показник збільшився на 39,3 млрд грн, або майже удвічі. Запозичення здійснені у сумі 160,9 млрд грн, або 103,8 % річного планового показника. Із них річний план по внутрішніх запозиченнях виконано на рівні 101,2 %, по зовнішніх – на рівні 109,7 %. Частка внутрішніх запозичень складає 67,7 %

Обсяги запозичень до державного бюджету збільшилися на 46,5 % порівняно з 2012 роком. Зі 160,9 млрд грн запозичень на внутрішньому ринку було залучено 109,0 млрд грн, на зовнішньому ринку – 51,9 млрд грн..

Кошти, що залучаються від міжнародних організацій економічного розвитку на фінансування спільних проектів, надійшли у сумі 3,9 млрд грн, або 63,7 % запланованого річного обсягу. Зазначені надходження на 0,3 млрд грн, або на 6,3 %, менші, ніж за аналогічний період 2012 року. Рівень їх виконання знизився на 18,1 в. п. Погашення боргу здійснено у сумі 79,8 млрд грн, що більше за показники минулого року на 17,3 %. Виконання річного планового обсягу склало 98,5 %, що на 4,8 в. п. менше відповідного показника 2012 року. Погашення внутрішнього боргу становило 41,8 млрд грн, або 91,9 % річного планового обсягу, зовнішнього боргу – 38,0 млрд грн, або 106,7 %. Видатки на обслуговування державного боргу становили 34,4 млрд грн, або 97,7 % річного планового показника, що на 1,1 в. п. менше аналогічного показника 2012 року. Загальний обсяг витрат на погашення й обслуговування державного боргу становив 114,2 млрд грн, або 23,3 % усіх витрат державного бюджету

У структурі державного боргу найбільша частка припадала на державний внутрішній борг – 53,5 %, який склав 257,0 млрд грн. Державний зовнішній борг становив 46,5 %, або 223,2 млрд грн. гарантований державою борг на кінець 2013 року становив 104,1 млрд грн, або 17,8 % від загальної суми державного та гарантованого державою боргу. Як і раніше, найбільша частка припадала на

гарантований зовнішній борг – 13,2 %, який становив 77,0 млрд грн. **Гарантований внутрішній борг** склав 27,1 млрд грн, або 4,6 % від загальної суми державного та гарантованого державою боргу

Аналіз державного дефіциту та державного боргу України за 2014 рік.

Виконання дохідної частини зведеного бюджету за січень – грудень 2014 року становило 455,9 млрд грн, що на 13,1 млрд грн, або на 3,0 %, більше аналогічного показника попереднього року. Річний план виконано на 93,4 %. Недобір становив 32,1 млрд грн. До дохідної частини державного бюджету з урахуванням міжбюджетних трансфертів надійшло 357,0 млрд грн, що на 17,7 млрд грн, або на 5,2 %, більше аналогічного показника 2014 року. У тому числі до загального фонду державного бюджету надійшло 310,7 млрд грн, до спеціального – 46,3 млрд грн. Виконання дохідної частини державного бюджету без урахування міжбюджетних трансфертів становило 354,8 млрд грн, що на 17,2 млрд грн, або на 5,1 %, більше відповідного показника попереднього року.

Видатки Зведеного бюджету України виконані у сумі 523,0 млрд грн, що становить 88,7 % річного планового показника, у тому числі видатки загального фонду – 443,1 млрд грн, або 92,8 %, спеціального фонду – 79,9 млрд грн, або 71,0

За аналізований період державний бюджет виконано з дефіцитом, який становить 78,1 млрд грн, що становить 113,8 % граничного обсягу, встановленого законом про Державний бюджет України на 2014 рік, та 88,1 % річного плану з урахуванням змін. Перевищення фактичного дефіциту над граничним обсягом, визначеним законом про державний бюджет, пов'язано з випуском облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) на суму більшу, ніж було затверджено законом у межах внутрішніх запозичень.

Дефіцит загального фонду державного бюджету за 2014 рік становив 61,1 млрд грн, що на 4,0 млрд грн менше за аналогічний показник минулого року. Дефіцит спеціального фонду становив 16,8 млрд грн, порівняно з минулорічним профіцитом у сумі 0,5 млрд грн. Дефіцит спеціального фонду утворився в результаті випуску ОВДП понад обсяги, затверджені законом про Державний бюджет України на 2014 рік, у сумі 18,0 млрд грн.

Фінансування державного бюджету за борговими операціями склало 201,6 млрд грн, що становить 96,1 % річного планового показника. Порівняно з минулим роком цей показник збільшився майже у 2,5 рази.

Запозичення здійснені у сумі 322,4 млрд грн, або 96,9 % річного планового показника, у тому числі до загального фонду – у сумі 300,3 млрд грн. Із них річний план по внутрішніх запозиченнях виконано на рівні 97,2 %, по зовнішніх – 96,1 %.

Погашення боргу здійснено у сумі 120,8 млрд грн, що більше за показники минулого року на 51,4 %. Виконання річного планового обсягу склало 98,2 %, що на 0,3 в. п. менше відповідного показника 2013 року. Погашення внутрішнього боргу становило 68,0 млрд грн, або 99,6 % річного планового обсягу, зовнішнього боргу – 52,8 млрд грн, або 96,5 %.

Видатки на обслуговування державного боргу становили 51,0 млрд грн, або 98,8 % річного планового показника, що на 0,9 в. п. більше аналогічного показника 2013 року. Загальний обсяг витрат на погашення й обслуговування державного боргу становив 171,8 млрд грн, або 40,0 % усіх витрат державного бюджету.

На кінець 2014 року державний та гарантований державою борг України склав 1 100,8 млрд грн, з них 55,6 % (611,9 млрд грн) припадає на державний та гарантований державою зовнішній борг, а 44,4 % (488,7 млрд грн) – на внутрішній. **Державний борг України** становив 947,0 млрд грн, або 86,03 % від загальної суми державного та гарантованого державою боргу, з них 41,8 % (або 461,0 млрд грн) припадає на внутрішній борг, а 44,2 % (або 486,0 млрд грн) – на зовнішній борг

Аналіз державного дефіциту та державного боргу України за 2015 рік.

Виконання дохідної частини зведеного бюджету у 2015 році становило 652,0 млрд грн, що більше аналогічного показника попереднього року на 196,1 млрд грн, або на 43,0 %. Річний план виконано на 102,4 %.

Порівняно з попереднім роком у 2015 році збільшився такий показник як частка перерозподілу ВВП через зведений бюджет — з 29,4 % до 32,9 %. Основним поясненням такому збільшенню фіскального тиску на економіку є зміни до Податкового кодексу України, яким передбачено збільшення ставок деяких податків.

До дохідної частини державного бюджету з урахуванням міжбюджетних трансфертів надійшло 534,6 млрд грн, що на 177,7 млрд грн, або на 49,8%, більше аналогічного показника 2014 року. У тому числі до загального фонду державного бюджету надійшло 503,7 млрд грн, до спеціального — 30,9 млрд грн.

Виконання **дохідної частини державного бюджету без урахування міжбюджетних трансфертів** становило 531,5 млрд грн, що на 176,7 млрд грн, або на 49,8 %, більше відповідного показника попереднього року.

Річний план виконано на 103,5 %.

Видатки Зведеного бюджету України виконані у сумі млрд грн, що становить 94,7 % річного планового показника, у тому числі видатки загального фонду — 604,8 млрд грн, або 97,1 %, спеціального фонду — майже 75,0 млрд грн, або 79,2%

За аналізований період **державний бюджет виконано з дефіцитом**, який становить 45,2 млрд грн або % граничного обсягу, встановленого Законом про Державний бюджет України на 2015 рік, та 57,4 % річного плану з урахуванням змін.

Дефіцит загального фонду державного бюджету за 2015 рік становив 38,9 млрд грн, що на 22,3 млрд грн, або на 36,5 %, менше за аналогічний показник минулого року. Дефіцит спеціального фонду зменшився на 10,6 млрд грн, або на 62,8 %, і становив 6,3 млрд грн. Фінансування державного бюджету за борговими операціями склало 117,5 млрд грн, що становить 80,9 % річного планового показника. Порівняно з минулим роком цей показник зменшився на 41,8 %.

Запозичення здійснені у сумі 514,1 млрд грн, або 129,5 % річного планового показника та 81,2 % річного планового показника з урахуванням змін. Із них річний план за внутрішніми запозиченнями виконано на рівні 89,8 %, за

зовнішніми — 144,8 %. Частка внутрішніх запозичень складає 19,3 %, що на 51,3 в. п. менше, ніж у 2014 році.

Із 514,1 млрд грн запозичень на внутрішньому ринку було залучено 99,0 млрд грн, на зовнішньому — 415,1 млрд грн.

Кошти, що залучаються від міжнародних організацій економічного розвитку, надійшли у сумі 6,3 млрд грн, або 44,8 % запланованого річного обсягу. За 2014 рік зазначені надходження надійшли у сумі 4,4 млрд грн, або 71,1 %.

Погашення боргу здійснено у сумі 416,6 млрд грн, що більше за показники минулого року у 3,4 раза. Виконання річного планового обсягу склало 165,6 %, що на 67,3 в. п. більше відповідного показника 2014 року. Погашення внутрішнього боргу становило 91,2 млрд грн, або 71,3 % річного планового обсягу, зовнішнього боргу — 325,4 млрд грн, або у 2,6 раза більше.

Щодо попереднього року спостерігається зменшення розриву між обсягами запозичень та погашення боргу, що може сприяти зниженню боргового навантаження на бюджет у майбутньому.

Видатки на обслуговування державного боргу становили 86,8 млрд грн, або 98,2 % річного планового показника, що на 0,6 в. п. менше аналогічного показника 2014 року. Загальний обсяг витрат на погашення й обслуговування державного боргу становив 503,4 млрд грн, або 50,3 % усіх витрат державного бюджету.

На кінець 2015 року **державний та гарантований державою борг України** склав 1 571,8 млрд грн, з них 66,3 % (1 042,3 млрд грн) припадає на державний та гарантований державою зовнішній борг, а 33,7 % (529,5 млрд грн) — на внутрішній. (див. Діаграму 10)

Державний борг України становив 1 333,9 млрд грн, або % від загальної суми державного та гарантованого державою боргу, з них 32,3 % (або 508,0 млрд грн) припадає на внутрішній борг, а 52,5 % (або 825,9 млрд грн) — на зовнішній борг (див. Діаграму 9)

Гарантований державою борг на кінець 2015 року становив 237,9 млрд грн, або 15,2 % від загальної суми державного та гарантованого державою боргу. Як і

раніше, найбільша частка припадала на гарантований зовнішній борг — 13,8 %, який становив 216,4 млрд грн. Гарантований внутрішній борг складав млрд грн, або 1,4 % від загальної суми державного та гарантованого державою боргу. (див. Діаграму 9)

РОЗДІЛ ШЛЯХИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ БЮДЖЕТНОГО 3 ДЕФІЦИТУ ТА ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ

Перш ніж розглянути шляхи гармонізації взаємозв'язку бюджетного дефіциту та державного боргу в Україні, варто звернути увагу на **світовий досвід подолання проблеми державного боргу та бюджетного дефіциту.**

Так основне значення в країнах Заходу відводиться подоланні великого розриву в дефіциті державного бюджету.

Для подолання проблеми із державним боргом існує поняття, як “зона маневреності фіскальної консолідації”. Воно передбачає собою наявність факторів, на які повинна звертатися увага, під час впровадження фіскальної консолідації, завдання якої в більшості випадків зводиться до зменшення дефіциту сектору загального державного управління та боргу, накопиченого в рамках даного сектору. Сюди відносяться:

1. Здатність розширювати дохід.
2. Здатність зменшувати витрати в країні. Однак, зробити це буде важко, так як уряду прийдеться зменшити витрати на соціальне забезпечення, що негативно може відбитися на рівні життя населення.
3. Розширення області зайнятого населення.
4. Можливість приватизувати державні активи. Здатність розширювати “поле” грошово – кредитної політики.

Яскравим прикладом використання фіскальної консолідації може слугувати Японія. Так, у 2008 – 2009 роках, коли країна зазнала зменшення темпів зростання, показник державного боргу становив 200 відсотків від ВВП, наприкінці 2010 року ввели два плани фіскальної консолідації для налагодження ситуації з державним боргом. Головною ціллю застосування даної політики стало зменшення бюджетного дефіциту до 2015 року на 50%. Для реалізації цього плану в країні, уряд погодився заморозити витрати, (крім витрат пов'язаних з

погашенням заборгованості та відсотків за нею). В бюджеті, який приймався у 2011 році, було зазначено пункти фіскальної консолідації, серед яких були: скорочення громадських робіт (інфраструктурні проекти, що фінансуються і впроваджуються урядом для дозвілля, зайнятості та охорони здоров'я); скорочення трансфертів органам місцевого самоврядування та використання одноразових засобів по доходу, щоб мати змогу підтримати межу витрат. [10]

З досвіду впровадження в Японії фіскальної консолідації, Україна може перейняти механізм використання одноразових засобів для отримання доходу. В першу чергу це мінімізує податкове навантаження, оскільки податок стягується одноразово, та в подальшому вже може не застосовуватися. Крім цього, до позитивних моментів можна ще віднести швидке отримання доходу до бюджету країни. Що стосується самого механізму, варто зазначити, що це повинен бути або новий податок, який справляється один раз, або вже існуючі податки, в яких буде піднята податкова ставка в певний період, а потім знову зменшена. В звісній мірі, оптимальним варіантом для економіки нашої держави стане застосування нового виду податку.

Розглядаючи досвід країн світу щодо впровадження фіскальної консолідації, можна звернути увагу на Ірландію та Іспанію. Так, в Ірландії уряд ще у 2008 році заявляв, що будуть використовуватися багатолітні фіскальні плани. З прийняттям бюджету у 2011 році, було запроваджено 6 різних планів фіскальної консолідації

В Іспанії була оголошена кумулятивна фіскальна консолідація (в основному зорієнтована на витрати), вартість якої сягала 65 млрд. євро, або 6, 2% ВВП.

Однак, на нашу думку, така часта зміна планів (6 разів за 2 з половиною роки) свідчить про недотримання або неефективне застосування даної політики. Постійні зміни в планах не дають можливості отримати результат та досягнути стратегічних цілей. Краще зорієнтуватися на певний механізм фіскальної консолідації, так як це було зроблено в Іспанії. [4]

Аналізуючи світовий досвід, увагу слід приділити Ісландії. До 2008 року в даній країні спостерігався бюджетний профіцит. Він становив близько 5,5% ВВП щорічно. Проте, після початку колапсу в світовій економіці, в державі з'явився дефіцит і він сягнув 13,5 % ВВП у 2009 році та 9,9 % від ВВП у 2011 році. Уряд в 2009 році запровадив план фіскальної консолідації. Головним завданням було - повернення економіки до стабільності та рівня розвитку, де зберігається профіцит (як у попередні роки). Основна увага в даному плані зосереджувалася на витратах. Планувалося зменшити експлуатаційні витрати, страхування пенсій та скорочення фінансування на будівлю доріг. В розрізі доходів до бюджету, Ісландія прийняла такі міри: зростання прибуткового податку, соціального податку та створила додаткові акцизи на тютюн і пальне. [6]

Економічний розвиток даної країни засвідчує, що в процесі впровадження фіскальної консолідації тут збалансовано використовувалися податковий та видатковий інструменти. Для України це застосування було б досить ефективним, так як давало би на економіку мінімальне навантаження.

Щодо України, то наша фіскальна політика спрямована на середньострокову стратегію управління державним боргом, де поставлено цілі, завдання, напрями та особливості реалізації державної боргової політики в середньостроковій перспективі. **Цілями цієї стратегії є:**

- ❖ мінімізація вартості обслуговування державного боргу з урахуванням ризиків;
- ❖ своєчасне та в повному обсязі виконання зобов'язань за державним боргом;
- ❖ здійснення державних запозичень на основі відповідних планів і обґрунтованих прогнозів потреби держави у фінансових ресурсах;
- ❖ удосконалення нормативно-правової бази з питань управління державним боргом;
- ❖ забезпечення ефективного функціонування внутрішнього ринку державних цінних паперів та розширення доступу до міжнародного ринку капіталу;

Досягнення зазначених цілей забезпечується виконанням таких завдань:

- ◆ мінімізація ризиків, пов'язаних із рефінансуванням та дотриманням середньозваженого строку до погашення боргових зобов'язань держави у визначених цією стратегією межах;
- ◆ підвищення рівня ліквідності державних боргових цінних паперів, що дасть змогу підвищити попит на них з боку інвесторів;
- ◆ упровадження сучасних біржових технологій під час торгівлі облігаціями внутрішньої державної позики та казначейськими зобов'язаннями;
- ◆ здійснення в меншому розмірі зовнішніх, у більшому - внутрішніх запозичень для підтримки та розвитку пріоритетних сфер розвитку економіки, переважно транспортної і міської інфраструктури, енергетики та енергозбереження, а також фінансування фіскального дефіциту бюджету;
- ◆ забезпечення прозорості діяльності, пов'язаної з управлінням державним боргом, та публічності відповідної інформації. [13]

ВИСНОВКИ

Одним з основних напрямів покращення бюджетної системи в умовах ринкових відносин є регулювання та максимально ефективно використання всієї системи бюджетів. В Україні необхідно створити таку систему формування й використання бюджету, яка б зацікавила й виробників, і органи влади всіх рівнів збільшувати доходи та найефективніше їх використовувати. Фактичне відокремлення фінансів державних підприємств і державного бюджету, продумана розробка зведеного балансу фінансових ресурсів держави — раціональне розподілення доходів і витрат усіх без винятку юридичних і фізичних осіб, через які проходить розподіл і перерозподіл національного доходу. На регіональному рівні повинні здійснюватись лише ті витрати, які мають загальнодержавну вагу. Розглядаючи іноземний досвід запровадження фіскальної консолідації, в Україні слід виділити окремі позитивні моменти, які можна з впевненістю використовувати для вітчизняної економіки, які мають принести позитивний ефект.

Так, для збалансування та зменшення державного боргу та бюджетного дефіциту, в момент використання політики фіскальної консолідації уряду нашої країни слід:

1. Використовувати методи “одноразових доходів” для наповнення бюджету країни.
2. Розробляти довгострокові плани – стратегію фіскальної консолідації.
3. Здійснювати орієнтацію на застосування, в основному, одного інструменту фіскальної консолідації, інші мають використовуватись тільки для підтримки досягнення конкретних завдань.
4. Впроваджувати структурні реформи економіки.
5. Сформувати незалежний інститут фіскальної консолідації, що буде здійснювати контроль за дотриманням даної політики.

6. Формувати показники, які мають стати орієнтирами, для того, щоб аналізувати результати поточної роботи та ефективності дій уряду та в подальшому формувати політики фіскальної консолідації.

Тому необхідно, щоб кожна ланка бюджетної системи мала чітко визначену законом дохідну базу.

Управління державним боргом потребує врахування значної кількості чинників, якісного контролю і постійного моніторингу та обліку не лише розмірів державного дефіциту та боргу, а й результативності кредитних проектів, боргових інструментів та відповідних видатків бюджетів. Вагому роль у забезпеченні ефективності управління державним боргом має відіграти виважена й узгоджена із соціально-економічними процесами бюджетна та боргова політика держави, розрахована на середньострокову перспективу.

Відкритими залишаються й політичні особливості: вплив провладних партій на фіскальні плани, які запроваджуються в країні під час бюджетного дефіциту та зростання державного боргу. Однак використання зарубіжного досвіду, належне проведення адаптаційних методів уже через певний період забезпечить позитивне досягнення стратегічних цілей держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Логвіновська С. І. Світова практика застосування політики фіскальної консолідації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4067>
2. Юрій С.І. Фінанси [Текст]: підручник / За ред. С.І.Юрія, В.М.Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611с
3. О. М. Крупей Управління державним боргом України в контексті подолання економічної кризи в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2006>
4. Кудряшов В.П. ФІНАНСИ. ПОДАТКИ. КРЕДИТ: ФІСКАЛЬНА КОНСОЛІДАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВИ. – К.: Економіка України, 2013. — Вид. 9 (622). – С. 31-43
5. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про Державний бюджет України на 2015 рік" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/tsnua/2015-42955075>
6. Дудченко В. Ю. ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_ME/Dudchenko_4.pdf
7. Марія Юзич, Наталія Білоусова Експерти "Дня" оцінили "Бюджет-2015" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/photo/eksperty-dnya-ocinyly-byudzheth-2015>
8. Курси валют, ставки, індекси, тарифи, деньги України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/>
9. Валовой внешний долг Украины (2007-2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/debt/>
10. Головка М. Дефіцит бюджету та боргові зобов'язання на 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://golovko.info/20140201323/defitsyt-biudzhetu-ta-borhovi->

zoboviazannia-na-2014-rik

11. Назарій Поліщук Державний борг України та країн світу 2011-2013 роки (складові, географія, динаміка) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/derzhavniy-borg-ukrayini-ta-krayin-svitu-2011-2013-roki-skladovi-geografiya-dinamika>

12. Міністерство фінансів України. Інформація про стан виконання Зведеного та Державного бюджетів України за січень - березень 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

13. http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=415627&cat_id=7744

14. Закон Про Державний бюджет України на 2015 рік (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 5, ст.37) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80-19>

15. Державний борг і методи управління ним - Фінанси: курс для фінансистів - Навчальні матеріали онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://pidruchniki.com/15660212/finansi/derzhavniy_borg_metodi_upravlinnya_nim#604

16. Матеріал з Вікіпедії - вільної енциклопедії: Державний бюджет <http://uk.wikipedia.org>

17. Матеріал з Вікіпедії - вільної енциклопедії: Бюджетний дефіцит [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>

18. Державний борг і методи управління ним - Фінанси: курс для фінансистів - Навчальні матеріали онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://pidruchniki.com/15660212/finansi/derzhavniy_borg_metodi_upravlinnya_nim

19. Управління державним боргом - Фінанси - Навчальні матеріали онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://pidruchniki.com/15410104/finansi/upravlinnya_derzhavnim_borgom

20. Фискальная консолидация: Итоги визита МВФ в Украину // Экономические новости от 16.11.2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://economic!ua.com/analitika/25099>.

21. Національний банк України Статистика зовнішнього сектору [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=44502&cat_id=44446

22. Статистичні матеріали щодо державного та гарантованого державою боргу України станом на 31.12.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/statystychni-materialy-shchodo-derzhavnoho-ta-harantovano-ho-derzhavoiu-borhu-ukrainy-u--rotsi?category=borg&subcategory=statistichna-informacija-schodo-borgu>

23. Державний та гарантований державою борг України станом на 31.12.2015 [Електронний ресурс] : Міністерство фінансів України – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=224493

24. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [зі змін. та доп.]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17>

25. Betliy O, Kirchner R. Fiscal consolidation in Ukraine: Why it is needed and how to do it/ Oleksandra Betliy, Robert Kirchner/ German Advisory Group, Institute for Economic Research and Policy Consulting. – 2013. – 16 p.

26. Fiscal consolidation: targets, plans and measures/ OECD Journal on Budgeting. – 2011.- № 6. - Vol. 11. - Issue 2. - P. 15 -67.